

Recurs pentru adevăr.

Cu privire la numărul victimelor din rândul populației evreiești din România în anii 1940–1944

AURELIAN TEODORESCU

Și acum, la sfârșit de veac și de mileniu, adevărul conferă omenirii dreptul de a condamna crimele împotriva evreilor, înfăptuite în anii dominației nazismului în Europa. În legătură cu această problemă, de pe poziții și din unghiuri de abordare diferite, s-a scris o întreagă literatură, s-au făcut filme, s-au organizat expoziții și muzee, s-au publicat zeci de articole și studii. În pofida eforturilor depuse de-a lungul anilor, stabilirea cu exactitate a numărului victimelor din rândul evreilor a rămas mai departe o problemă nerezolvată a istoriei contemporane. Și aceasta, poate, și datorită faptului că în multe lucrări, inclusiv în cele privitoare la România, alături de observații și aprecieri întemeiate, întâlnim, din păcate, și multe falsificări grosolane ale realității. Semnificativ și simptomatic pentru o astfel de tendință este și acel demers riguros programat al unor istorici români sau străini, care au încercat și încearcă în continuare să acrediteze în lume imaginea deformată a unei Românie, care, în anii 1940–1944, ar fi fost, chipurile, unul dintre cele mai importante centre ale Holocaustului. La o privire mai puțin atentă, cititorul neavizat ar putea crede că, într-adevăr, așa stau lucrurile. În ce ne privește, găsim că o astfel de aserțiune nu are nici un fel de acoperire în datele și faptele realității din țara noastră din acei ani și dintotdeauna. Și aceasta, pentru că una din valorile fundamentale ale existenței poporului român a fost și este și astăzi omenia sa tradițională.

De aceea, nu întâmplător, Mareșalul Ion Antonescu, bun cunoscător al istoriei poporului român, popor pe care l-a iubit până la sacrificiu, avea să sublinieze apăsător că „legile care au cărmuit viața neamului românesc au fost legile omeniei”¹. Într-adevăr, de-a lungul zbuciumatei noastre istorii, străinii care s-au așezat în ținuturile străjuite de Carpați, Dunăre și Mare și au contribuit la creșterea patrimoniului nostru național, potrivit obiceiului pământului s-au bucurat de aceleași drepturi ca și populația românească majoritară. În condițiile existente după făurirea statului național unitar, în 1918, alături de celelalte minorități naționale, evreii se vor integra rapid în societatea românească. Pe fondul ascensiunii spre putere a partidelor și grupărilor politice de extremă dreaptă, a intensificării curentului antisemit, spre sfârșitul deceniului al patrulea, acest curs va fi însă întrerupt. Faptul că România a intrat tot mai mult în sfera de dominație a Germaniei hitleriste nu s-a datorat voinței, intereselor sau dorințelor ei, ci situației extrem de complexe și contradictorii în care se găsea. Lipsită, așadar, de orice sprijin extern, cu potențialul economic, demografic și militar redus substanțial și cu sistemul de apărare complet dezorganizat, în toamna anului 1940 ea se afla, practic, la discreția celui de-al treilea Reich german.

I-a fost dat Mareșalului Ion Antonescu să preia conducerea țării în acele „ceasuri de deznădejde și prăbușire”², cum mărturisea el în februarie 1941. La începutul guvernării sale, sub presiunea Gărzii de Fier, măsurile represive îndrep-

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 149/1940, f. 15.

² *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 316/1940, f. 61.

tate împotriva evreilor se vor intensifica. Eliminarea din instituțiile statului, concedierea din întreprinderi, îngrădirea și interzicerea exercitării profesiilor intelectuale, deposedarea de proprietăți sunt doar câteva dintre acestea³. Cu intenția vădită de a nu-l supăra pe Hitler și, mai cu seamă, să nu dea apă la moară legionarilor, nici după înăbușirea rebeliunii din ianuarie 1941, aceste legi nu vor fi abrogate. Din cei patru ani cât Mareșalul Ion Antonescu s-a aflat la cârma țării, pentru evrei anul 1941 a fost cel mai greu. Astfel, în lunile iulie–august, din ordinul Ministerului de Interne, toți evreii valizi, între 18 și 60 de ani, aflați în zona cuprinsă între Siret și Prut vor fi internați în lagăre⁴. Și tot astfel, la sfârșitul lunii august, din dispoziția Marelui Stat Major, va începe deportarea în masă, în Transnistria, a evreilor din Bucovina; vor urma apoi evreii din Basarabia, ca mai târziu deportarea să se extindă și asupra celor din Vechea Românie⁵. Dacă este adevărat că în anii dictaturii antonesciene au fost întreprinse și o serie de măsuri care au dus la înrăutățirea situației evreilor, și este adevărat, tot atât de adevărat este și faptul că, spre deosebire de celelalte țări aflate sub ocupația Germaniei hitleriste, problema evreiască a fost abordată de Guvernul român în cu totul alți termeni.

Exponent al acelei părți a clasei politice românești care nu vedea cu ochi buni ascensiunea în plan economic și financiar a elementelor alogene, în cadrul politicii sale de renaștere națională, Mareșalul Ion Antonescu va promova un vast program de românizare în toate domeniile de activitate. Acest program avea în vedere, printre altele, și eliminarea treptată a evreilor din România, nu însă prin violență, prin exterminare fizică, cum se întâmpla, de exemplu, în Germania hitleristă. Definind coordonatele politicii sale în acest domeniu, într-o declarație din 26 septembrie 1940 acordată ziarului italian „La Stampa“, Mareșalul Ion Antonescu spunea: „Eu voi rezolva problema evreiască în cursul reorganizării statului, substituind încetul cu încetul pe evrei cu români... Bunurile evreilor vor fi în mare parte expropriate în schimbul unor indemnizații. Evreii, care au venit în țară după 1913, cu alte cuvinte, după a doua parte a războiului balcanic, vor fi înlăturați de îndată ce aceasta va fi cu putință, chiar dacă au devenit cetățeni români, în vreme ce ceilalți, o repet, vor fi substituiți încetul cu încetul. Evreii vor putea trăi, dar nu vor putea fi beneficiarii resurselor și bogățiilor acestei țări. În România trebuie să trăiască și să fie puși în valoare mai întâi românii, ceilalți, dacă rămân locuri libere“⁶. În pofida presiunilor ce s-au exercitat asupra lui de-a lungul timpului, nimeni și nimic nu l-au putut clinti pe Mareșal din hotărârea sa de a rezolva în acest fel problema evreiască. Prin aceasta nu vrem să se înțeleagă că în anii 1940–1944, în România, nu au fost și victime în rândul populației evreiești. Aceste victime au existat, într-adevăr. Și totuși, cum vom vedea, tocmai datorită modului în care el, Mareșalul Ion Antonescu, a înțeles să soluționeze această problemă, cei mai mulți evrei din România, am putea spune, fără pericolul de a greși, marea lor majoritate, vor fi salvați de la o moarte sigură. Celor ce au uitat

³ *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. I, Legislația antievreiască, București, Editura Hasefer, 1993, p. 63–99.

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat, dosar 15/1941, f. 2.

⁵ *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 163/1940, f. 87; vezi și Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, București, Editura Roza Vânturilor, 1993, p. 167.

⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 325/1940, f. 13.

sau vor să uite acest adevăr le reamintim că un asemenea „miracol“ s-a înlăptuit în condițiile în care Berlinul avea deja elaborat un detaliat program pentru aplicarea „soluției finale“ în România⁷.

Nu este lipsit de importanță să mai arătăm că atunci când, de la înalta tribună a Parlamentului, cu prilejul unei vizite în țara noastră, Alexandru Safran, Rabin Șef al Cultului Mozaic în acei ani, spunea că „România... se situează în rândul acelor puține țări europene cotochite de armatele lui Hitler, ca Bulgaria, Danemarca, Finlanda, care nu și-au trimis copiii de obârșie evreiască să piară în gazul și focul de la Auschwitz“⁸, acesta nu făcea decât să recunoască o realitate de necontestat și, în același timp, să aducă un cald și binemeritat omagiu unui popor atât de generos.

A încerca o evaluare a numărului victimelor omenești a fost, în toate timpurile și pentru orice om de bună-credință un dureros, foarte dureros exercițiu. Cu excepția, se înțelege, a unor protagoniști ai crimei, printre care și Eichmann, care, cu un cinism greu de egalat, spunea cândva: „O sută de morți înseamnă o catastrofă, cincii milioane nu înseamnă decât o statistică“⁹. În condițiile în care azi, în lume, proliferază din nou grupările și partidele de orientare fascistă, a ține mereu trează conștiința oamenilor, ca niciodată asemenea crime să nu mai fie posibile, este mai mult decât o obligație, este o datorie.

Cu sublinierea că problema pe care o dezbaterem nu a fost pentru noi doar o problemă de „statistică“, vom începe prin a spune că cea dintâi greutate cu care ne-am confruntat a fost aceea a evaluării cât mai corecte a numărului evreilor trăitori în țara noastră în preajma celui de-al doilea război mondial. Și aceasta pentru că documentele care ne-au stat la dispoziție nu ne-au oferit, de cele mai multe ori, decât informații contradictorii.

În pofida unui asemenea neajuns, biziindu-ne pe ceea ce se știe cu certitudine, și anume că în 1930, în România, existau 728 118 evrei¹⁰ și ținand seama că în intervalul 29 decembrie 1930–1 ianuarie 1940 mișcarea naturală a populației evreiești s-a soldat cu un excedent de 6 786 de suflete¹¹, am ajuns la concluzia că la începutul anului 1940, în România, se găseau 734 901 evrei. În ceea ce privește numărul evreilor din România în anul 1930, în epocă au mai circulat, desigur, și alte cifre. Una dintre acestea este și cea de 756 000, stabilită de Centrala Evreilor, pe baza recensământului din mai–iunie 1942¹². Numai că această cifră nu reprezintă altceva decât o încercare de reconstituire a unei realități existente totuși cu 12 ani în urmă. De aici și rezervele noastre față de o asemenea cifră.

Ca urmare a faptului că în vara și toamna anului 1940, România va fi nevoită să facă importante cesiuni teritoriale, datele problemei se vor modifica simțitor. Astfel, potrivit unui studiu elaborat în 1942, în vreme ce în România rămăseseră

⁷ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 63–99.

⁸ „Monitorul Oficial al României“, Partea a II-a, Dezbateri Parlamentare. Senatul, anul VI, nr. 47 din 7 aprilie 1995.

⁹ Cf. Ioan Grigorescu, *Cuvânt înainte* la lucrarea lui Simon Wiesenthal, *Asinii printre noi*, București, Editura politică, 1969, p. 13.

¹⁰ Dr. Sabin Mănuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, București, Editura Institutului Central de Statistică, 1940, p. 35.

¹¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 397/1940, f. 7.

¹² *Breviarul statistic al populației evreiești din România*, București, 1943, p. 9; Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 20/1942, f. 4; *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 397/1940, f. 1.

doar 313 089 evrei, în teritoriile smulse din trupul țării prin forță și dictat se aflau 415 028 evrei, din care 275 419 în provinciile anexate de Uniunea Sovietică, respectiv 68 630 în Bucovina de Nord, 1 931 – în regiunea Herța-Dorohoi și 204 858 în Basarabia, 138 000 în Transilvania de Nord, cedată Ungariei horthyste, și 807 în Cadrilater, teritoriu intrat sub administrația Bulgariei¹³.

Direcția Centrală de Statistică, într-o încercare din 1945 de prelucrare a datelor primare oferite de recensământul din 6 aprilie 1941, ajungea și ea la o cifră aproape identică¹⁴. În ceea ce privește Centrala Evreilor, pe baza recensământului din mai–iunie 1942, aceasta pune în circulație cifre cu mult mai mari: 763 741 la 1 iunie 1940 și 485 102 după rapturile teritoriale din acel an¹⁵.

Pentru perioada ce a urmat, în viziunea aceleiași Centrale a Evreilor, situația se prezenta astfel: 292 149 în 1942¹⁶, 289 952 la 1 ianuarie 1943¹⁷, 288 488 la 1 iulie 1943¹⁸ și 287 804 la 1 noiembrie 1943¹⁹. În sfârșit, și aceasta este foarte important, potrivit unui studiu elaborat de Marele Stat Major în aprilie 1944, numărul evreilor la acea dată era de 350 000 de oameni²⁰.

O altă problemă ce a stat în atenția noastră a fost aceea a modificărilor, sub raport demografic, intervenite în situația populației evreiești în timpul și ca urmare a ocupației sovietice în Basarabia și Bucovina de Nord. Când am trecut la examinarea acestei probleme, știam că aici existau, așa cum am și menționat, 275 419 evrei. Ceea ce nu știam era numărul lor la revenirea administrației românești. De un real ajutor în această privință au fost pentru noi rezultatele inventarierii bunurilor și populației evreiești, efectuată de Guvernul român în lunile august–septembrie 1941. Potrivit datelor înregistrate cu acest prilej, numărul total al evreilor era de 60 708, din care 54 367 în Bucovina de Nord inclusiv Hotinul și 6 341 în Basarabia, fără județul Hotin²¹. Prin trecerea Bucovinei de Sud și a județului Dorohoi la Guvernământul Bucovinei, la aceștia s-au adăugat și evreii înregistrați la Recensământul general al României din 6 aprilie 1941. De aceea, după această reorganizare administrativă, comparativ cu tabloul înfățișat de inventarierea din august–septembrie 1941, situația apare întrucâtva modificată. Astfel, într-un raport al Institutului Central de Statistică din septembrie 1942, se preciza că: „În toamna anului 1941 amândouă guvernămintele aveau un total de 90 395 evrei, din care 84 054 în Guvernământul Bucovinei și 6 341 în cel al Basarabiei”²². Dacă aceasta era situația la 1 septembrie 1941, un an mai târziu, ca urmare a deportărilor efectuate, în cele două guvernăminte se mai aflau doar 20 060 evrei, din care 19 089 în Bucovina și 971 în Basarabia²³. Pentru a afla

¹³ Dr. Sabin Mănuilă, *Modificări produse în populația României prin ocuparea teritoriilor de către U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria* (datele recensământului din 1930), extras din „Analele Institutului Statistic al României”, vol. I, București, 1942, p. 341–343.

¹⁴ Alții și nedeclarații, pe localități, completare la cifrele din volumul: *Recensământul general al României din 6 aprilie 1941, date sumare provizorii*, București, 1945, p. 1.

¹⁵ *Breviarul statistic al populației evreiești...*, p. 9.

¹⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Centrala Evreilor din România, dosar 269/1943, f. 6.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f. 17.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 12/1944, f. 237.

²¹ *Ibidem*, dosar 20/1942, f. 9; *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 149/1942, f. 217.

²² *Ibidem*, dosar 149/1942, f. 217.

²³ *Ibidem*.

numărul lor imediat după eliberarea celor două provincii de sub ocupația sovietică, a trebuit să luăm în discuție o altă problemă, la fel de importantă, și anume pe cea privind deportarea evreilor în Transnistria. În legătură cu aceasta, într-un raport din 10 septembrie 1942 al Institutului Central de Statistică se arată că „au fost deportați prin grija acestor Guvernăminte un total de 70 335 evrei și anume: 64 965 din Bucovina și 5 370 din Basarabia. Aceasta în afară de cei 41 742 evrei deportați între timp din ghetoul din Chișinău și din lagărele Secureni, Edineț, Mărculești și Vârtejeni, ceea ce revine un total de 112 077 evrei deportați”²⁴. Dar cum în septembrie 1942 în cele două provincii se mai găseau totuși 20 060 evrei, aceasta înseamnă că la revenirea administrației românești numărul lor era de 132 137. Dintr-un alt raport al Institutului Central de Statistică, din 25 septembrie 1942, rezultă însă că „din Bucovina au fost deportați 90 334 evrei, iar din Basarabia 56 089”²⁵. Adăugându-i și pe cei 20 060 menționați mai sus, se poate spune că în momentul revenirii acestor provincii la patria-mamă nu erau doar 132 137, ci 166 483 de evrei. Considerând această cifră ca fiind adevărată, și nu avem motive să credem altfel, deoarece majoritatea surselor documentare fac trimiteri în jurul cifrei de 160 000, rezultă că în timpul ocupației sovietice au dispărut 108 936 evrei. Din motive știute și mai puțin știute o asemenea dispariție a fost trecută sub tăcere de către specialiștii în domeniu. A venit vremea, credem noi, să spunem că această situație s-a datorat, pe de o parte, măsurilor de deportare sau înrolare forțată în armată luate de autoritățile de ocupație, iar pe de altă parte, exodului voluntar al populației evreiești, ca urmare a retragerii armatei sovietice²⁶. Conștient de faptul că în stabilirea numărului de victime din rândul populației evreiești nu se poate face abstracție de cei plecați cu trupele sovietice, însuși autorul lucrării *Cartea neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România. 1940–1944*, l-am numit pe Matatias Carp, scria: „S-ar putea obiecta că aceste cifre nu oglindesc realitatea, deoarece nu s-a ținut cont de numărul evreilor refugiați (cu trupele sovietice – n.a.)” la începutul războiului”²⁷.

Înainte de a trece la prezentarea propriilor noastre concluzii, vom menționa că în legătură cu dimensiunile fenomenului deportării evreilor în Transnistria, în documentele vremii întâlnim cifre între 70 000 și 200 000²⁸. Pentru Basarabia și Bucovina de Nord cifra cu care vom opera este tot cea de 146 423 de deportați²⁹.

Cât privește Vechea Românie, potrivit datelor oferite de Raportul prezentat de Comunitatea Evreilor din România la Congresul de la Paris, din 1946, aceasta va fi 29 935³⁰. Din coroborarea acestor cifre, rezultă că numărul evreilor deportați în Transnistria a fost de 176 358 de persoane. Câți dintre ei au reușit să supra-viețuiască? – aceasta este o altă întrebare la care vom încerca să dăm răspuns.

²⁴ *Ibidem*, f. 217–218.

²⁵ *Ibidem*, f. 259.

²⁶ *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 20/1942, f. 15; *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 481/1944, f. 65; Vezi și interviul acordat revistei „22” de dl. Radu Ioanid, directorul Registrului Național al supraviețuitorilor Holocaustului la „Muzeul Holocaustului” din S.U.A., interviu publicat în numărul din 9–13 februarie 1993 al revistei.

²⁷ Matatias Carp, *Cartea neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România 1940–1944*, vol. I, București, Socec Co/SAR Dacia Traiană, 1946, p. 19.

²⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 86/1941, f. 323–324; *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 149/1942, f. 218. *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 481/1944, f. 66; Matatias Carp, *op. cit.*, vol. I, p. 19.

²⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 149/1942, f. 259.

³⁰ Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, fond XXIV, dosar 3553, f. 9.

În opinia unor cercetători, la 1 septembrie 1943, din cei 126 000 de evrei deportați în Transnistria, doar 51 000 se mai aflau în viață³¹. Pe de altă parte, dintr-un document de arhivă aflăm însă că, în octombrie 1943, numărul supraviețuitorilor era de 78 000 de persoane, din care: 25 000 de bărbați, 33 000 de femei și 20 000 de copii de ambele sexe³². Oricum ar fi, în condițiile înfrângerilor de pe front, a repetatelor intervenții ale unor oameni politici sau lideri ai Comunității Evreilor, la 12 noiembrie 1943, Consiliul de Ordine Publică hotărârea readucerea lor în țară³³.

Informat că armata germană în retragere a trecut la exterminarea populației evreiești, la începutul anului 1944, Mareșalul Ion Antonescu a dat ordin ca evreii din Transnistria să fie evacuați în regiunea Vijnțița³⁴. Această măsură va face ca ei să nu aibă soarta tragică a celor din Bielorusia sau Polonia, pe care nemții i-au masacrat în masă.

Să presupunem că cifra adevărată a supraviețuitorilor este cea de 78 000 și să admitem că toți aceștia se vor reîntoarce în țară în cursul anului 1944. Într-o astfel de situație, rezultă că în lagărele din Transnistria au pierit 98 358 de evrei. „În anii războiului acesta întins pe toată suprafața pământului – îi scria, la 4 februarie 1944, fostului coleg de școală, arhitectul Clejan, Mareșalul Ion Antonescu – evreii nu pot fi scutiți de suferințe, de asprime și mizeriile la care este supusă aproape întreaga omenire. Dacă din lipsa de hrană și din cauza traiului în condiții insuficiente cad și vieți evreiești, aceasta nu înseamnă că legile de neînfrânt ale războiului, pe care nu noi l-am provocat, supun și pe evrei la plata tributului lor de sânge”³⁵. Ar mai trebui, poate, să adăugăm că numărul victimelor ar fi fost și mai mare dacă la 17 noiembrie 1943 Mareșalul Ion Antonescu nu ar fi ordonat Ministerului de Interne să-și intensifice măsurile de protecție și să prevină, totodată, autoritățile militare germane că nu va tolera nici o încercare de a extermina pe evreii deportați în Transnistria³⁶.

Așa cum ne-am strădui să arătăm și mai înainte, nu puține au fost măsurile pe care Guvernul român le-a luat împotriva evreilor în anii 1940–1944.

Și cu toate acestea, în încercarea lor de a supraviețui, mulți evrei din țările ocupate de Germania hitleristă și-au îndreptat privirile spre România. În cazul în care Guvernul român i-ar fi exterminat în masă pe evrei, așa cum se mai susține în unele lucrări și studii, ne întrebăm noi: ar mai fi venit ei oare în țara noastră? Este foarte puțin probabil. Și încă ceva: cum este cu puțință ca unii să uite așa de repede aceluși „Drum al vieții” de lângă Cluj, sau din alte părți ale țării, pe unde, cu ajutorul unor oameni de omenie, cum este și profesorul Raoul Șorban, au reușit să treacă în România și să scape din ghearele morții? Atunci când ești interesat, se pare că da, este posibil! Ne face plăcere să o spunem, și aceasta contează până la urmă, că tot mai multe personalități ale Comunității Evreilor din România și de pretutindeni și-au făcut o datorie de conștiință din a recunoaște contribuția poporului român la salvarea evreilor în acele vremuri de restriște. În împrejurarea

³¹ Vezi interviul acordat de dl Radu Ioanid revistei „22”...; vezi și Matatias Carp, *op. cit.*, vol. I, p. 19.

³² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 481/1944, f. 66.

³³ *Ibidem*, f. 81.

³⁴ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 287.

³⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 163/1940, f. 98.

³⁶ *Ibidem*.

în care cei mai mulți evrei au trecut frontiera în mod fraudulos, a încerca să te plasezi pe teritoriul exactității devine un obiectiv greu de atins. Pentru a ne forma, totuși, o imagine aproximativă asupra dimensiunilor imigrării, să amintim că numai în cele șapte luni ce au precedat actul de la 23 august 1944 au trecut frontiera României 51 537 de evrei cetățeni străini, în marea lor majoritate din Polonia și Ungaria³⁷. În ce-i privește pe evreii polonezi, este bine să relevăm că autoritățile românești au refuzat să-i predea germanilor, tocmai pentru că acestea știau foarte bine că singura sancțiune ce exista pentru ei era de a fi imediat împușcați. Deși în mai 1944, la insistențele Germaniei hitleriste, Guvernul român a adoptat o lege care prevedea pedeapsa cu moartea pentru orice evreu ce ar trece în mod fraudulos frontiera, și evreii din Ungaria s-au bucurat de aceeași înțelegere și bună primire.

Concomitent cu primirea miilor de evrei din Europa ocupată de naziști, Guvernul român va depune eforturi la fel de mari și pentru asigurarea condițiilor necesare în vederea emigrării lor în alte țări ale lumii. În memoriul privind măsurile luate de statul român pentru soluționarea problemei evreiești înaintat Legației Germaniei la București, la 12 martie 1943, se preciza că: „pentru rezolvarea deplină a problemei evreiești în România exista numai o singură soluție: emigrarea. Această emigrare este și astăzi posibilă, întrucât țările anglo-saxone permit imigrarea în anumite regiuni. Există numai problema finanțării acestei emigrări, care cade în sarcina evreilor din țară și a orgnizațiilor evreiești din străinătate și realizarea tehnică a emigrării, care poate să aibă loc fie pe uscat, prin Bulgaria și Turcia, fie pe mare, caz în care vor fi folosite vapoare de mic tonaj, noi dispunând de un mare număr de astfel de mijloace de transport”³⁸. În spiritul celor de mai sus, încă la 8 ianuarie 1941, Mareșalul Ion Antonescu cererea organelor abilitate prin lege „să înlesnească plecarea evreilor pentru a descongiona țara”³⁹. Cât privește mijloacele financiare necesare îndeplinirii acestui obiectiv, pe o notă din 10 ianuarie 1942 a Ministerului de Finanțe, el pune următoarea rezoluție: „Aprob. Să treacă la executare. Suma trebuie să fie maximum patruzeci mii lei pentru cei săraci, iar pentru ceilalți trebuie să fie proporțional cu averea pe care evreul a agonisit-o în țară”⁴⁰.

Ca și în cazul imigrării, și în ceea ce privește emigrarea, numărul evreilor nu poate fi stabilit cu exactitate. Tot ceea ce putem spune în legătură cu această problemă este doar că numărul lor a fost de ordinul miilor⁴¹.

În ecuația cu mai multe necunoscute a determinării numărului victimelor din rândul populației evreiești în anii 1940–1944, stabilirea răspunderii ce revine trupelor germane ocupă, indiscutabil, un loc de primă mărime.

Deși nu am dispus de suficiente mărturii documentare, convingerea noastră este că, în raport cu trupele germane, răspunderea ce revine unor autorități militare și civile românești este incomparabil mai mică. Mai întâi, pentru că în Transnistria nu au existat mijloace de exterminare în masă a evreilor deportați. Și apoi pentru că numărul celor căzuți victimă unor masacre organizate a fost relativ mic,

³⁷ Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, fond XXIV, dosar 3553, f. 12.

³⁸ *Emigrația populației evreiești din România în anii 1940–1944*. Culegere de documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București, Editura Silex, 1993, p. 30.

³⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 163/1940, f. 40.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 46; *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 143/1942, f. 72.

⁴¹ *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 12/1944, f. 170; vezi și Radu Lecca, *op. cit.*, p. 221–225; 242–254.

în comparație cu numărul total al morților. Ni se pare necesar și oportun, totodată, să adăugăm că atunci când aceste masacre au avut totuși loc, ele au fost organizate aproape în exclusivitate de trupele germane. Și pentru a nu fi nici un dubiu în această privință, să amintim, fie și numai că pe raza județului Berezovca, la 12 mai 1942, poliția germană a împușcat 4 047 evrei⁴², sau că din cei 3 000 de evrei predați de autoritățile române trupelor germane, în august 1942, pentru a fi folosiți la muncă, aproape nici unul nu a supraviețuit⁴³.

O altă categorie de victime din rândul evreilor au constituit-o cei uciși în timpul incidentelor ce au avut loc între unele elemente din rândul populației evreiești și armata română cu prilejul retragerii acesteia din Basarabia și Bucovina de Nord. Dincolo de faptul că aceste victime nu pot fi puse nici într-un caz pe seama dictaturii antonesciene, este la fel de important să arătăm că incidentele amintite sunt departe de a fi o „legendă”⁴⁴, sau „mistificări necesare creării unui climat antievreiesc”⁴⁵, cum se mai susține pe ici, pe colo.

Dintre numeroasele documente de arhivă care dovedesc că, într-adevăr, așa stau lucrurile, vom menționa doar câteva. Primul dintre acestea este raportul din 30 iunie 1940 al Corpului de grăniceri, adresat Marelui Stat Major: „Cu ocazia evacuării orașului Cernăuți – se arată în acest raport – evreii s-au dedat la acte de terorism, în special contra ofițerilor, împiedicând orice revenire a mijloacelor de transport pentru evacuare”⁴⁶.

Într-un alt raport, de această dată al Comandamentului Cavaleriei Corpului 3 armată, se semnală, de asemenea, că „am avut ciocniri cu trupele motorizate sovietice și cu bande armate jidovești în regiunea Călărași, județul Lăpușna, am pierderi în ofițeri, subofițeri, trupă și mult material”⁴⁷. Și exemplele ar putea continua. Asemenea manifestări au provocat, în mod firesc, o puternică stare de indignare în rândul ostașilor români. Astfel, într-un raport al organelor de informații ale Armatei a 4-a se arată că: „În general, armata și populația evacuată din Basarabia își manifestă revolta contra evreilor. Nu sunt excluse și manifestări antisemite mai grave din partea armatei”⁴⁸. Cu toate măsurile luate de Marele Stat Major, în unele localități populația evreiască a fost atacată, ceea ce a dus la pierderi de vieți omenești și la distrugerea unor bunuri materiale. Așa s-a întâmplat, printre altele, la Galați și Dorohoi în zilele de 30 iunie și respectiv 1 iulie 1940, când, după unii autori, 450 de evrei au fost împușcați⁴⁹. În scrisoarea din 21 octombrie 1941, adresată dr. W. Filderman, președintele Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România, în cunoscutul-i stil direct, fără menajamente, Mareșalul Ion Antonescu ținea să precizeze că „potrivit unei tradiții, voiți să vă transformați și de astă dată din acuzați în acuzați, făcându-vă că uitați situațiile pe care le plângeți (este vorba de aceste incidente – n.n.). Să-mi

⁴² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 107/1941, f. 306.

⁴³ Matatias Carp, *op. cit.*, vol. III, p. 281-282.

⁴⁴ Mihai Pelin, *Legendă și adevăr*, București, Editura Edart, 1994.

⁴⁵ Vezi dreptul la replică intitulat *Adevăr și legendă*, apărut în revista „Totuși iubirea”, din 16-23 februarie 1996, sub semnătura dlui Teodor Wehler, vicepreședinte al Fundației istorice dr. Filderman.

⁴⁶ Cf. Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor între Prut și Nistru*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1992, p. 55.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 60.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 73.

⁴⁹ Vezi interviul acordat revistei „22” de dl Radu Ioanid....

dați voie să vă întreb și prin dumneavoastră să întreb pe toți coreligionarii dumneavoastră care au aplaudat cu atât mai frenetic cu cât suferințele și loviturile primite de noi erau mai mari. Ce ați făcut dumneavoastră anul trecut, când ați auzit cum s-au purtat evreii din Basarabia și Bucovina față de trupele românești care se retrăgeau și care până atunci apăraseră liniștea și belșugul acelor evrei? Vă reamintesc eu: Înainte chiar de apariția trupelor sovietice, evreii, ce apărați, din Basarabia și Bucovina, au scuipat ofițerii noștri, le-au smuls epoleții, le-au rupt uniformele și când au putut au omorât mișelește soldații cu bățele... Sunt fapte ce se cunosc, pe care le cunoașteți desigur și dumneavoastră și pe care le puteți afla oricând în amănunt⁵⁰.

În răstimpul cât legionarii au fost vremelnici aliați ai Mareșalului în opera de guvernare, aceștia s-au dedat la jefuirea, maltratarea și, mai ales, la asasinarea unor evrei. Astfel, numai în cursul lunii noiembrie 1940 ei au asasinat 4 evrei la București, 11 la Ploiești, 1 la Hârșova, la 17 ianuarie 1941⁵¹, ca în zilele rebeliunii să mai ucidă alți 118⁵².

Cei mai mulți evrei își vor pierde viața însă în timpul evenimentelor de la Iași, din zilele de 29 și 30 iunie 1941. Ca și în alte probleme de ordin general, și în această privință estimările se înscriu într-o variabilă crescătoare, de la 3233⁵³ și până la 12000 de victime⁵⁴.

Stabilirea numărului pierderilor de vieți omenești din rândul evreilor în timpul acestor evenimente constituie, desigur, un lucru important. Dar, a te mulțumi numai cu atât înseamnă a spune doar jumătate de adevăr. De aceea, în condițiile în care unele „voci“ afirmă cu tot mai multă insistență că, alături de trupele germane, autoritățile române și-au adus o „contribuție“ însemnată la uciderea a mii de evrei, a clarifica și cine au fost autorii acestor crime fără precedent până atunci în România capătă importanța unei probleme de interes național. Având mereu în vedere o asemenea cerință și bazându-se pe o solidă bază documentară, unii autori și-au propus și, după părerea noastră, au și reușit să demonstreze nu numai că, în realitate, numărul victimelor a fost cu mult mai mic, dar și că vinovați de moartea a câtorva mii de evrei au fost, în primul rând, germanii, care, aici, la Iași, au înfăptuit ceea ce se cheamă o crimă cu premeditare. Spre surprinderea noastră, sunt și unii care contestă justetea unei astfel de concluzii. Din mulțimea de documente referitoare la aceste evenimente, vom apela doar la unul singur, care, după părerea noastră, este lămuritor pe deplin. Este vorba de darea de seamă asupra situației interne pe perioada 27 iunie – 27 iulie 1941, întocmită de E. Giosanu, inspector regional de poliție la Iași. Din acest document, în mod deosebit ne-a reținut atenția precizarea după care „soldații germani din organizația Todt, pretinzând că s-au omorât, de evrei, doi soldați de-ai lor, au mitraliat parte din evrei, cu care ocazie au fost omorâți 500 de inși, iar alții răniți“⁵⁵. Ne-a mai reținut, de asemenea, atenția informația, potrivit căreia, „În cursul zilei de 30 iunie soldați și elemente militare răzlețe au mai împușcat 50 evrei“⁵⁶. Ceea ce rezultă din acest important document, dincolo de o discutabilă apreciere a numărului victimelor, este că tocmai trupele germane au fost celea care au provocat aceste evenimente, că tot ele i-au masacrat pe evrei și, în fine, că

⁵⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 325/1940, f. 111–112.

⁵¹ Matatias Carp, *op. cit.*, vol. I, p. 25.

⁵² Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 253.

⁵³ A. Karețki, M. Covaci, *Zile însângerate la Iași, 1941*, București, Editura politică, 1978, p. 103.

⁵⁴ Vezi interviul acordat de dl Radu Ioanid revistei „22“ ...

⁵⁵ Cf. A. Karețki, M. Covaci, *op. cit.*, p. 103.

⁵⁶ *Ibidem*.

la această acțiune au participat, e adevărat, și „soldați și elemente militare răzlețe“ românești. Străin de cele întâmplate în acele zile la Iași, într-un ordin circular din 4 iulie 1941, adresat tuturor comandamentelor de arme, Mareșalul Ion Antonescu aprecia că aceste evenimente „au pus armata și autoritățile într-o lumină cu totul nefavorabilă... Rușinea – adăuga el – este și mai mare când, soldați izolați, din proprie inițiativă și de mai multe ori, numai în scopul de a jefui sau maltrata, atacă populația evreiască și omoară la întâmplare, astfel cum a fost cazul la Iași“⁵⁷. Pe lângă o corectă apreciere a semnificației acestor evenimente, din acest ordin răzbate, totodată, și hotărârea sa de a lua toate măsurile ca astfel de fărâdelegi să nu se mai repete⁵⁸.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, în stabilirea cifrei privind victimele din rândul populației evreiești în anii 1940–1944, am avut în vedere, cum era și firesc, și situația din teritoriul vremelnice cedat al Transilvaniei de Nord. Nu este rostul acestor rânduri să prezinte pe larg crimele înfăptuite de horthyști împotriva evreilor în această parte de țară. Ceea ce vrem să se rețină este doar că prin zelul cu care au aplicat planul „soluției finale“, ei i-au depășit până și pe nazisti.

Așa și numai așa se explică de ce, în raport cu numărul evreilor, pierderile de vieți omenești din rândul acestora au fost aici, în Transilvania de Nord, cele mai mari din România.

Astfel, din cei 165 061 de evrei câți existau înainte de deportare, în mai 1944, s-au mai reîntors în Transilvania de Nord doar 15 769, iar alți 10 000 vor pleca în diferite țări ale lumii⁵⁹.

La capătul demersului nostru asupra unei probleme atât de importante, să ne fie permis, chiar și pentru o clipă, să vă reținem atenția și în ceea ce privește modul în care a fost și continuă, din păcate, să fie etichetat de unii cel ce a fost Mareșalul Ion Antonescu. Astfel, nici mai mult, nici mai puțin, s-a spus despre el că este un veritabil „precursor“ al lui Hitler în aplicarea „soluției finale“, sau, ceea ce este și mai grav, că este un adevărat „călău“ al poporului evreu. Nu sunt și nici nu pot fi, după părerea noastră, acuzații mai nedrepte. Că în anii 1940–1944 Mareșalul Ion Antonescu a întreprins o serie de măsuri îndreptate împotriva evreilor, este, repetăm, un lucru adevărat. Dar de aici și până a susține că el a fost un „precursor“ al lui Hitler în aplicarea „soluției finale“, sau că a fost „călău“ al poporului evreu este o distanță enormă, comparabilă cu aceea de la adevăr la falsificarea lui premeditată. „În timp ce floarea aristocrației germane, generalii și feldmareșalii acoperiți de medalii și decorații stăteau smîrnă în fața lui (Hitler – n.n.) și tremurau, iar el făcea spume și alerga de la un capăt la altul al încăperii – se arăta într-o lucrare apărută nu de mult – Antonescu i-a ținut piept în propriul bîrlog de la Berchtesgaden: dîrîz, cu modestia cuvenită, a scăpat de la moarte câteva sute de mii de evrei“⁶⁰. Aceste cuvinte, pline de adevăr, ce aparțin lui Nicolae Steinhardt, scriitorul și gazetarul ce a cunoscut foarte bine situația evreilor în anii dictaturii antonesciene, se constituie, după părerea noastră, într-o dreaptă și viguroasă replică la adresa acestor critici excesivi ai Mareșalului Ion Antonescu. La fel stau lucrurile și atunci când unii cercetători susțin că abia după catastrofa militară de la Stalingrad el se va angaja în salvarea populației evreiești.

⁵⁷ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond Marele Cartier General, dosar 3828/1941, f. 89.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944. Documente și mărturii*, București, Editura Hasefer, 1991, p. 264.

⁶⁰ Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, p. 128.

În măsura în care se poate vorbi de contribuția sa la salvarea vieții a mii de evrei și, după părerea noastră, se poate vorbi cu deplin temei, această contribuție trebuie înțeleasă nu numai ca decisivă, hotărâtoare, ci și consecventă. Desigur, într-un fel sau altul, evoluția situației militare de pe front și-a pus pecetea asupra tuturor deciziilor pe care Mareșalul le-a luat, inclusiv în problema evreiască. Dar aceasta nu înseamnă nici într-un caz că poziția sa față de o asemenea problemă a fost una de conjunctură. S-au întrebat cei ce formulează aceste acuzații dacă înfrângerile de pe front i-au determinat cumva pe stăpânii celui de-al treilea Reich să desființeze lagărele de exterminare în masă?

Le răspundem noi: nu numai că aceștia nu au desființat lagărele de exterminare ci, dimpotrivă, chiar și atunci când perspectiva pierderii războiului devenea tot mai clară, ei au făcut tot ceea ce le-a stat în putință ca să „funcționeze” cu și mai multă intensitate. Dacă Mareșalul Ion Antonescu ar fi intenționat vreo clipă să procedeze la fel, este puțin probabil că ar fi putut cineva să-l oprească în a-i extermina pe evrei. Zadarnic încearcă să ne convingă Radu Lecca, în memoriile sale, că el a fost acela care i-a salvat pe evreii din România. Într-un anume fel, am putea spune că fără Mareșalul Ion Antonescu el nici nu ar fi existat. Căci activitatea sa în calitate de Comisar general pentru probleme evreiești, atât cât a fost ea, nu poate fi cu adevărat înțeleasă decât numai ca o expresie a voinței politice a Mareșalului.

Din calculele noastre, în limbajul sec al cifrelor, rezultă că pe teritoriul aflat sub jurisdicția statului român în anii 1940–1944 și-au pierdut viața 102 274 evrei, din care 98 358 în lagărele din Transnistria. Unii dintre aceștia au fost împușcați. Cei mai mulți au murit însă de foame, de boli, de frig și chiar de moarte naturală. În proporții diferite, se înțelege, de moartea onora dintre ei, s-au făcut vinovați pe de o parte, unele elemente din organele de administrație și poliție, militari izolați ai armatei române, precum și legionarii-gardiști, iar, pe de altă parte, trupele germane. Fiecare în parte și toți împreună, aceștia au săvârșit crime și istoria nu-i va ierta niciodată. Căci este știut că iertarea ucide atunci când îi absolvă pe criminali.

Deși mai bine de 100 000 de evrei și-au pierdut viața în anii 1940–1944, nu putem, nu ne este îngăduit să nu subliniem că în nici o țară dominată de nazisti n-a supraviețuit o așa de mare proporție a populației evreiești ca în România. Să fie acesta un simplu joc al întâmplării, al hazardului? Noi credem că nu. Cu riscul de a ne repeta, nu vom obosi să spunem mereu și mereu nu numai că Mareșalul Ion Antonescu s-a opus constant directivelor Berlinului în problema evreiască, dar și că, în acele condiții deosebit de grele, el a asigurat, pe cât i-a stat în putință, acel minim necesar ca evreii să-și poată duce o viață proprie. „În comparație cu ce s-a întâmplat în restul Europei – scria, pe bună dreptate, Marius Mircu – evreii din România au fost totuși privilegiați. Au construit, pe bază de lege, o „țară” aparte cu un guvern al lor, cu toate instituțiile aferente: religioase, sociale și culturale. A fost posibilă o vastă acțiune de întrajutorare (cantine, îmbrăcăminte, bani), evreii aveau spitalul lor, școli de toate gradele (de la grădinițe până la – cum nu avuseseră în vremuri normale – învățământ superior), aveau teatrul lor, dramatic și revuistic, filarmonica lor, aveau belșug de manifestări culturale, bibliotecile lor. o bună gazetă săptămânală, au fost publicate un număr de cărți. Toate acestea i-au ajutat pe evrei, i-au dispus, în primul rând, să reziste, să suporte mai ușor urgia hitleristă. N-am să fac apologia acelor vremuri – își fixa el concluzia –, dar nici nu pot să nu țin seama și de aceste aspecte, care se datorează expres sau tacit

generalului Ion Antonescu⁶¹. Nici noi, la rândul nostru, n-am intenționat în vreun fel să facem apologia acelor vremuri. Tot ceea ce am vrut să spunem a fost doar că acei care nu recunosc această realitate săvârșesc mai mult decât o eroare în plan științific, ei aduc o gravă atingere intereselor fundamentale ale poporului român.

Profund încrezători în triumful adevărului, suntem convinși că în anii ce vor veni noi date și fapte vor pune și mai bine în lumină adevărul că într-o vreme a neomeniei, omenia tradițională a poporului român a ieșit din nou biruitoare.

⁶¹ Marius Mircu, *M-am născut reporter*, București, Editura Cartea Românească, 1981, p. 488–489; vezi și Radu Lecca, *op. cit.*, p. 315–317.